

BIG BABA TE GLEDA – PROJEKT ŠTUDENTOV 3. LETNIKA SOCIALNE PEDAGOGIKE V ZAVODU ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG

229

BIG BABA IS WATCHING YOU – A PROJECT
BY THIRD-YEAR STUDENTS OF SOCIAL
PEDAGOGY CONDUCTED AT ZPKZ IG

Živa Rigler, *dipl. soc. ped.*
rigler.ziva@gmail.com

Katja Kajič, Martina Mole, Matija Perovšek,
Jerneja Pirc in Lea Verbič, *vsi dipl. soc. ped.*

POVZETEK

Projekt smo v letu 2012 izvedli v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig. V zavodu so nastanjene polnoletne obsojenke, mlajše polnoletne obsojenke (do 23. leta starosti) ter mladoletnice, ki so obsojene na mladoletni zapor. Na prvem srečanju smo z obsojenkami dosegli konsenz, da bomo oblikovali lutkovno predstavo za odrasle z namenom kritičnega pogleda na življenje v zaporu in s tem povezano vzpostavitev boljše komunikacije ter iskanjem poti k izboljšavi bivanja. V članku je opisan celoten potek projekta Big Baba te gleda, težave, na katere smo naleteli, ter

smernice in priporočila za vse, ki jih podobno delo in projekti z dotično populacijo zanimajo.

KLJUČNE BESEDE: *ZPKZ IG, projekt, gledališče, lutkovna predstava, delo z lutkami.*

ABSTRACT

The project presented in this article was carried out in 2012 at the ZPKZ Ig for women, which houses adult inmates, young adult inmates (under the age of 23) and juvenile inmates. During our first meeting with the inmates we agreed to stage a puppet play for adults in order to present a critical view of life in prison and to improve communication and efforts to raise the quality of prison life. The article provides a detailed description of the Big Baba project including the obstacles encountered as well as guidelines and recommendations for anyone interested in conducting similar work or projects involving the prison population.

KEYWORDS: *ZPKZ Ig, project, theatre, puppet play, working with puppets.*

UVOD

Skupina študentov 3. letnika socialne pedagogike se nas je v okviru predmeta Socialna pedagogika odločila za izvajanje projekta v ZPKZ Ig, s katerim smo poskušali doseči cilje predmeta, tj. načrtovanje lastnih aktivnosti in uvajanje različnih konceptov projektne socialnopedagoškega dela v javnih in zasebnih organizacijah.

Med mnogo idejami je prevladala ideja projekta v zavodu za preostajanje kazni zapora, saj smo bili na tem področju vsi novinci. Poleg tega pa smo bili po ogledu zavoda, prebrani literaturi in pogovoru z direktorico zavoda seznanjeni s splošnimi pravili, hišnim redom ter urnikom. Direktorica zavoda nam je pojasnila, da se prava vsebina zavodu daje predvsem s tretmajsko obravnavo in številnimi dejavnostmi, ki potekajo ob matičnem procesu. Zavod je po njenem mnenju orientiran v odpiranje, kar se izkazuje skozi izredno široko mrežo

zunanjih izvajalcev (med drugim tudi študentov), sodelavcev ter dejstva, da je bilo v vsaj zadnjih desetih letih v bolj odprte režime nameščenih najmanj 60 odstotkov obsojenk. Obsojenkam je v zavodu poleg možnosti zaposlitve znotraj JGZ Golovec¹ na voljo tudi pester izbor prostočasnih dejavnosti, ki smo ga z našim projektom želeli še popestriti.

S svojim prispevkom želimo podrobneje predstaviti ZPKZ IG, izveden projekt, težave, s katerimi smo se soočali, in napotke, smernice za podobno projektno delo z ženskami v zavodu za prestajanje kazni zapora. Projekt je slonel na ustvarjalnem mediju, saj smo izdelovali lutke, ki smo jih na koncu uporabili za predstavo. V članku je opisana tudi uporaba gledališča kot medija v socialni pedagogiki.

ZAVOD ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG

ZPKZ Ig je ustanova, v kateri so nastanjene polnoletne obsojenke, mlajše polnoletne obsojenke (do 23. leta starosti) ter mladoletnice, ki so obsojene na mladoletni zapor. Vse navedene izhajajo iz vseh sodnih okrožij v Republiki Sloveniji (Varuh človekovih pravic RS, b. d.).

Na začetku se nam zdi smiselno opredeliti pojem zapora – sploh to, kaj pomeni v današnjem času. Mrevlje (2007, str. 147) navaja, da je zapor „prevzgojna institucija, ki je usmerjena na ukrotitev duha in ne več na kaznovanje telesa. Je prostor, v katerem je subjekt postavljen v izraziti red nujnosti, nadzora, omejenosti, apatije in rutine“. Vse bolj se usmerja na „krotitev misli, čustvenih impulzov in delovanja v svetu“ (prav tam), s čimer naj bi dosegli „normalizacijo“ njihovega življenja – življenja zaprtih oseb.

ZPKZ Ig je „organizacijska enota Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, ki je bila ustanovljena kot organ v sestavi ministrstva za pravosodje leta 1995“ (Burzič, 2009, str. 14). Specifičen je predvsem zaradi tega, ker gre za edini ženski zapor v Sloveniji. Je v nekdanjem (ižanskem) gradu, direktorica zavoda pa je

¹ Javni gospodarski zavod (JGZ) Golovec je bil ustanovljen s ciljem zaposlovanja zaprtih oseb.

mag. Danijela Mrhar Prelič. Burzičeva (2009) navaja, da je zavod razdeljen na naslednje enote:

- oddelek za vzgojo (tu so zaposleni vodja oddelka, psiholog, pedagog in medicinska sestra),
- oddelek za varnost, splošne in pravne zadeve (tu so zaposleni vodja oddelka, pomočnik vodje oddelka, vodja izmene paznikov, pazniki, finančni referent, strokovni sodelavec za javna naročila in inštruktor strokovno tehničnih del).

Zavod lahko sprejme do 86 oseb. Ob koncu našega projekta v mesecu juniju 2012 je bilo število zaprtih oseb po režimih takšno: zaprti režim 16 oseb, polodprti režim 16, odprti 12 oseb, skupno število zaprtih oseb je bilo 44. Treba pa je dodati še uklonilni zapor, kjer so bile v tistem času 3 osebe, in pripor, kjer je bilo 16 oseb (Mrhar Prelič, 2012). Ne glede na to, ali gre za odprti, polodprti ali zaprti režim, so čez dan odklenjene vse sobe, razen tistih na pripornem oddelku. Zaprti oddelek je od preostalega dela zavoda ločen s kovinskimi rešetkami, ki so zaklenjene le čez noč. Režimi pa se sicer med seboj ločijo v prvi vrsti po ugodnostih, sledi izvajanje obiskov ter druge aktivnosti (Varuh človekovih pravic RS, b. d.). Ločijo pa se tudi po „stopnji zavarovanja in omejevanja svobode gibanja“ (Burzič, 2009, str. 14).

Prestajanje kazni spremlja upoštevanje hišnega reda, tretma (individualna in skupinska obravnava obsojenk), možnost uveljavljanja pravic (npr. do izobraževanja) in disciplinske kazni ter ostale omejitve, ki so določene v Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij ter v hišnem ter dnevnem redu zapora (Mrevlje, 2007).

Po prihodu v zapor se začne uvajalna faza, ki traja največ 30 dni, v povprečju nekje do 14 dni. Na samem začetku pregledajo stvari zaprte osebe, odvzamejo se prstni odtisi, opravita se identifikacijski postopek in zdravniški pregled ... Tekom sprejemnega obdobja spremljajo (osebje v zavodu) vedenje obsojenke, njene značilnosti (osebnostne, težave z drogami ...). Gre torej za uvajalno fazo ali sprejemno obdobje, v katerem imajo obsojenke pravico do obiskov ožjih družinskih članov, ob določitvi režima pa tudi drugih oseb.

Tako se morajo med drugim navaditi na t. i. raporte, ki potekajo večkrat dnevno, in sicer pri vsakem obroku (zajtrk, kosilo, večerja),

nato pa sledi še večerni raport v spalnicah. Čez dan potekajo 4 raporti. Raport pa pomeni, da se preveri, ali so vse obsojenke v zavodu, in da se jih prešteje. Na dan se večkrat opravijo obhodi po zavodu, kjer se pregleda prostore in rešetke (zaradi varnosti) (Mrhar Prelič, 2012).

V času bivanja v zaporu lahko obsojenke pridobijo tudi ugodnosti izhodov. Ugodnost je pogojena s primernim vedenjem v zavodu. Če izpolnjujejo cilje osebnega načrta, lahko obsojenke na polodprtem režimu koristijo do štiri izhode na mesec, na odprtem pa do pet. Po zakonu se lahko ugodnost izhoda podeli tudi tistim obsojenkam, ki so nameščene v zaprt režim, in sicer do dva izhoda na mesec. Pri tistih, ki so v tretmajski obravnavi zaradi uporabe drog in alkohola, se še dodatno preverja prisotnost teh substanc. Če se vrnejo v zavod v opitem stanju (in se to potrdi na alkotestu) ali pa so uporabljale prepovedano drogo (potrdi se z urinskim testom), pomeni, da so kršile tretmajski dogovor. V teh primerih izgubijo možnost prostega izhoda za dva meseca (to velja za celoten sistem), odvzame se tudi odprti oz. polodprti režim za to obdobje. Če v tem času izpolnjujejo cilje in dokazujejo abstinenco, se lahko režim ponovno sprost, prav tako se podelijo tudi ugodnosti izhodov (prav tam).

Poleg možnosti izhodov je za vse kategorije zaprtih oseb določen urnik obiskov. Po Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS) je določeno, da je treba zaprti osebi vsaj dvakrat tedensko omogočiti stik z ožjimi družinskimi člani. Za obsojenke ima ZPKZ Ig za obiske določen cel vikend, ko jih lahko sprejemajo od petka do nedelje, torej trikrat tedensko. V istem dnevu imajo lahko tudi več obiskov, vendar naenkrat ne več kot tri odrasle obiskovalce. Zavod prakticira, da omogoča obiske tudi tistim, ki niso ožji družinski člani, saj lahko vse te osebe pozitivno vplivajo nanje. Če obstaja kakšen razlog, da obsojenka ne more imeti obiska med vikendom, jim zavod obiske omogoča tudi zunaj časa obiskov (torej vikenda) po predhodnem dogovoru. To še posebej pride v poštev, če gre za obiske otrok, ki so v skrbništvu, ali pa se družina pripelje od daleč. Poleg obiskov so pomembni tudi telefonski stiki in dopisovanje. Dopisovanje je neomejeno, telefonski stiki so po zakonu (ZIKS) najmanj dvakrat tedensko, vendar v zavodu dovoljujejo vsak dan telefonske stike z ožjimi družinskimi člani in drugimi odobrenimi osebami. Vse z razlogom, da ti stiki zmanjšujejo socialno deprivacijo (prav tam).

Po ZIKS imajo vse obsojenke, ki rodijo v času prestajanja kazni, pravico imeti otroka pri sebi do dopolnjenega prvega leta starosti. Če obstajajo posebni razlogi (zdravstveni, socialni, ekonomski), lahko generalni direktor odobri materi, da ima otroka pri sebi do drugega leta starosti. Če je v zavodu mati z otrokom, je nameščena v apartmaju, ki je opremljen za bivanje z otrokom – spalnica, dnevna soba z majhno kuhinjo in kopalnica s celotno otroško opremo. Druge obsojenke v ta apartma ne smejo vstopati brez dovoljenja zaposlenih, ima pa mati neomejeno gibanje po zavodu z otrokom (tako kot vse druge obsojenke), če pa je v polodprtem ali odprtem režimu, se lahko giblje tudi v zavodskem parku oz. bližini zavoda (prav tam).

Znotraj zavoda je poskrbljeno tudi za zdravstveno oskrbo, in sicer prihajajo tja zdravnik (splošna zdravnica enkrat tedensko), ginekolog (enkrat mesečno), zobozdravnik (enkrat na štirinajst dni) in psihiatr (enkrat na štirinajst dni). Vsak dan pa sta v zavodu prisotni dve medicinski sestri, ki nudita dnevno zdravstveno oskrbo. Če obsojenka nujno potrebuje zdravnika, se zgoraj omenjene zdravnike pokliče in ti pridejo v zavod, če pa niso dosegljivi, se jih odpelje na oddelek za nujno zdravstveno pomoč v UKC Ljubljana (prav tam).

Obsojenke imajo v času bivanja v zaporu možnost dela v kuhinji, pralnici in delavnici, ki je del Javnega gospodarskega zavoda Republike Slovenije, kjer so imele v času izvajanja našega projekta veliko dela. Poleg dela imajo vse obsojenke možnost obiskovanja prostočasnih dejavnosti, ki potekajo v popoldanskih oziroma večernih urah. Omenile so nam dejavnosti učenja igranja klavirja, likovno ustvarjanje, obiskovanje zumbe, šivanje, pisanje za zavodski časopis *Žarek*.

V celotnem obdobju prestajanja kazni so obsojenke deležne priprave na odpust, ki je ključna za vključitev zaprte osebe nazaj v njeno socialno, emocionalno ter med drugim tudi fizično resničnost. Priprave zajemajo iskanje zaposlitve, privajanje na družbeno realnost zunaj zavoda (spremembe v zakonodaji, zavarovanje ...), ureditev ugodnega materialnega stanja, nastanitvev (če se zapornica nima kam vrniti) ter „pripravo ožjega domačega okolja na vrnitev obsojenca /.../“ (Burzič, 2009, str. 24).

PROJEKT V ZPZK IG

Namen in cilj

Pri snovanju idej za projekt v zaporu smo sprejeli odločitev, da bomo uporabili ustvarjalni medij, in tako smo se odločili za lutke oziroma lutkovno predstavo. Sprva smo želeli z obsojenkami pripraviti lutkovno predstavo za njihove mladoletne otroke, a smo idejo po prvem srečanju z obsojenkam opustili, saj se jim naša ideja ni zdela primerna. Na omejenem srečanju smo z obsojenkami dosegli konsenz, da bomo oblikovali lutkovno predstavo za odrasle z namenom kritičnega pogleda na življenje v zaporu in s tem povezano vzpostavitvijo boljše komunikacije ter iskanjem poti k izboljšavi bivanja. Pri načrtovanju aktivnosti smo poskušali čim bolj izhajati iz njihovih potreb in želja. Ponudili smo jim možnost za aktivno participacijo in jih poskušali prek tega tudi opolnomočiti za izražanje njihovega mnenja. Hkrati pa smo tudi sami pridobili nove izkušnje in kompetence za delo z omenjeno populacijo.

Ustvarjalni mediji

„Ustvarjalni mediji pomoči so velikokrat sredstvo za posredovanje in izražanje občutkov, čustev in misli v procesu socialne izmenjave. S tem blagodejno in spodbudno vplivajo tudi na opolnomočenje skupin in skupnosti ter podpirajo pozitivno skupinsko dinamiko /.../. Skupnost, ki jo ustvari in poveže umetnostni medij, je spontana in naravna /.../, takšne skupine zagovarjajo skupno avtorsko ustvarjanje, za katerega je značilno ustvarjanje in sodelovanje celotne skupine, ne le vodje /.../. Gre za stremenje k demokratični razporeditvi vlog v skupini. Sodelujoči namreč sproti odkrivajo in sprožijo medsebojne reakcije ter iščejo pristne odgovore nanje. Izhodišča za ustvarjalno delo v tovrstnih skupinah so odnosi med ljudmi in ne vnaprej pripravljene ideje vodje /.../. V tem smislu je interakcija bistvena za dober proces v ustvarjalni skupini. Bistvena je vključenost, ki zadovolji potrebo po priznanju posameznikove posebnosti in lastne identitete.“ (Balan, 2012, str. 18)

Uporaba gledališča kot medija v socialni pedagogiki

„Gledališče je socialna institucija, kjer družba opazuje svoja dejanja in v kateri skupina igralcev gledalcem predstavi simbolična dejanja. Ta so pomembna v družbi, ker naslavlja vprašanja posameznikov, socialne

in zgodovinske identitete. Gledališko delo v širšem pomenu cilja za naslovljenimi vprašanji o identiteti, ki se pojavljajo v različnih socialnih poljih, z namenom dela na diagnozi in ne nazadnje kot rešitev za probleme identitete.“ (Schewe, 2005, v Rogan, 2011, str. 48–49)

Gledališko delo sicer ima terapevtske učinke, vendar ne more nadomestiti terapije. Igra s svojo čutno orientiranostjo omogoča približevanje socialnim problemom in spopadanje z njimi (Roth, 2005, v Rogan, 2011). Gledališče je lahko intervencija v socialnem polju, ki posledično pripomore k preventivi, opolnomočenju in udejstvovanju (Wrentschur, 2005, v Rogan, 2011), saj se usmeri na uporabnika, problemsko situacijo in življenjske perspektive (Kobolt in Rapuš Pavel, 2006). Ker gledališče ponuja široko paleto tehnik in metod dela, se ga lahko uporablja za različne namene in ob različnih priložnostih – od sproščanja, povezovanja, izražanja frustracij in čustev pa tudi za reševanje konfliktov. Pri tem se usmerjamo na posameznikove močne točke, podpiranje kreativnosti, iniciativnosti, samopotrjevanje ter individualizacijo (prav tam).

Gledališki projekti v zavodih za prestajanje kazni zapora

Sprejetje odgovornosti za povzročeno dejanje je za vsako obsojeno osebo zelo pomembno. Tovrstna izkušnja je lahko zelo boleča in čustvena, saj mora obsojena oseba sprejeti škodo, ki je bila povzročena posamezniku (žrtvi, oškodovancu) in njegovim bližnjim kot tudi sami sebi in svojim bližnjim. Do sprejetja lastne krivde in s tem odgovornosti je mogoče priti na več načinov – eden izmed njih je tudi gledališka umetnost (Rogan, 2011).

Osebne in terapevtske prednosti umetnostnih aktivnosti so: spodbujanje kreativnosti, pogumnejše odločitve in izbiranje možnosti, poveča se samospoštovanje in samovrednotenje, prek igranja se razvija samozavest in razumevanje (Peaker in Vincent, 1990, v Rogan, 2011). Poleg omenjenega so na preizkušnji tudi čustva, njihova izraznost, dosežena prek poglobljenega vživljanja, ter interakcija med posameznikom in skupino oz. družbo. Zapor bi moral spodbujati tovrstno udeleževanje kot tudi razvijanje še drugih spretnosti, prek katerih bi si obsojenci pridobili osebne dosežke in spoštovanje (prav tam).

Gledališka tehnika ima moč, da v nas prebudi potlačene in nam skrite vsebine ter nam jih pomaga tudi izraziti. „Prav vsak ima znotraj

sebe, tako moški kot ženske, Eros in Thanatos. Vsebuje zvestobo in izdajstvo, pogum in strahopetnost, pogum in strah. Želimo si živeti in umreti, tako zase kot za druge. Znotraj nas je bogastvo možnosti. Vendar pa o njih tako malo vemo, tako slabo se zavedamo, kaj imamo, in skoraj nič ne vemo o sebi. Na odru je vse dopustno, nič ni prepovedano. Demoni in svetniki, kateri živijo v posamezniku (igralcu), se lahko popolnoma svobodno razcvetijo.“ (Boal, 1995, v Rogan, 2011, str. 29–30)

Gledališče lahko ponudi obsojeni osebi glas, s katerim izrazi svoje občutke, svojo plat zgodbe in s tem poskuša doseči premik od občutkov krivde, samoobsojanja, kaznovanja ali samopomilovanja do tega, da navdihne s priložnostjo za samorefleksijo in samoizražanje. „Ponuja namreč možnost, da posamezniki, ki so objekti systemskega straženja ter družbenih prijav, lahko izgledajo in govorijo kot subjekti svojega lastnega življenja.“ (Rogan, 2011, str. 30) Najpomembnejša vloga gledališča v zavodih za prestajanje kazni zapora je torej ravno dajanje svobode obsojenim osebam (prav tam).

V tujini lahko srečamo primere dobre prakse delovanja v zaporih. V Veliki Britaniji deluje npr. Geese Theatre Company, ki ima na področju kriminalitete več kot 20-letne izkušnje. Društvo je izzivalno in animirano gledališče z zaporniki, bivšimi zaporniki in z zaposlenimi. Precej razširjeno je tudi gledališče zatiranih (Theatre of the Oppressed), ki je uveljavljena praksa po angleških in nemških zaporih, nekaj izvedenih delavnic pa imajo tudi na Hrvaškem (Rogan, 2011). Gledališče zatiranih je v slovenskih zaporih še v povojih. V svojem diplomskem delu Roganova (2011) ugotavlja, da je zadnji koncept poznan samo v Zavodu za prestajanje kazni zapora Koper, medtem ko v Zavodu za prestajanje kazni zapora Dob in Zavodu za prestajanje mladoletniškega zapora in kazni zapora Celje tovrstnih praks nimajo.

Delo z lutko

Človek že od nekdaj vstopa v stik z neobvladljivimi silami (bogovi, umrli, duhovi), ker pa v dialog z njimi ni mogel stopati golorok in gologlav, je začel uporabljati maske in lutke. Na drugi strani pa uporabljajo lutke tudi otroci, in sicer za igranje, kjer poteka nekakšna intimna monodrama otroka, v kateri se odslikavajo in predelujejo življenjski položaji in vloge. Med svetostjo rituala in radostjo otroške igre je

prostor lutkarstva, v katerega stopimo, takoj ko začnemo igro z lutko. Takrat se začne igra, ki jo igra človeštvo že od svojega nastanka – lutke so namreč stare toliko kot ljudje (Kobolt, Sitar-Cvetko in Stare, 2005).

Lutke se nam zdijo izjemno močne, saj ne morejo umreti, tj. jih ne pesti eksistencialni strah. Od tod izhaja njihova velika svoboda, ki osvobaja množice napetosti in občutka socialne determiniranosti ter brezizhodnosti. Po drugi strani pa so lutke tudi zelo krhke, saj so postavljene na milost in nemilost animatorju, ki z njimi upravlja (prav tam).

Animacijo najlažje razložimo kot prenos energije, kjer je prisotna močna povezanost z empatijo in odgovornostjo. „Zbrati je treba energijo in jo prenesti v roke, iz rok pa v neživo lutko, da ta postane živa. Vse, kar želimo, da lutka izrazi, moramo poiskati v sebi. Mi moramo zbrati ljubezen, da bo lutka lahko ljubila, poznati moramo strah, da bo lahko prestrašena. Vse, kar lutka potrebuje, mora v sebi poiskati igralec. In lutka je zahtevna, iz igralca iztisne neverjetne stvari, ko radovedno išče po najglobljih predalih njegove duše.“ (prav tam, str. 244) Igralcu z lutko se odpira lastno intrapersonalno življenje ter nesluteno veliko področje notranjih odnosov in monodialogov, ki ponujajo prostor samorefleksije. Animator lahko prek lutke izrazi množico čustev, misli, občutkov, ne da bi se pri tem izpostavil, kajti: „Metafora je prostor, v katerem lutka obstoji. Živi.“ (Paljetak, 1975, v Kobolt, Sitar-Cvetko in Stare, 2005, str. 244)

Potek dela

Z obsojenkami smo se srečevali dvakrat tedensko od začetka aprila do sredine junija 2012, kar je bilo v seštevku 22 srečanj, ki so okvirno trajala po uro in 15 minut. Srečanja bi lahko razdelili na tretjine. V prvi tretjini so bila namenjena predstavitvi projekta, sklepanju dogovorov o temi in namenu projekta ter pisanju scenarija. V tem času se je začela skupina oblikovati. Ob koncu prve tretjine srečanj smo tako dobili skupino obsojenk, ki je pri projektu vztrajala do konca. V nadaljevanju so se sicer nekatere za krajši čas umaknile in nato spet vrnile, prav tako pa se je med srečanji priključilo nekaj novih obsojenk. Skupina sodelujočih je na koncu štela 20 oseb, 14 obsojenk ter šest študentov. Pri tem se je devet obsojenk srečanj udeleževale redno, pet jih je sodelovalo nekoliko manj redno, študentje pa smo se pri srečanjih izmenjevali.

V prvem delu naših srečanj so se med nami začeli vzpostavljati odnosi, počasi se je poglobljalo medsebojno zaupanje, občutila pa se je tudi že skupinska pripadnost. K temu je verjetno v največji meri pripomogel občutek varnosti, ki smo ga občutili tako študentje kot tudi obsojenke. Med srečanji se je nekajkrat zgodilo, da je med posameznimi obsojenkami oziroma med obsojenko in študentom prišlo do nesoglasij ali nesporazumov, a smo jih vedno pravočasno razrešili. To je po mnenju Balanove (2012) bistveno za ohranjanje občutka varnosti v ustvarjalnih skupinah. „Za občutek varnosti, ki naj ga nudi tovrstna skupina, je treba zaznati in prepoznati možne napetosti in jih preusmeriti v konstruktivne odnose.“ (prav tam, str. 18) Pri tem pa še doda, da je naloga socialnega pedagoga, da ravna v takih situacijah občutljivo in da ima znanje o procesih, ki se dogajajo znotraj skupin.

Ob koncu prve tretjine naših srečanj smo ugotovili, da prisotnost obsojenk na srečanjih upada, kar nas je nekoliko zmedlo, saj nismo vedeli, čemu to pripisati. Po pogovoru smo se odločili, da vzporedno s pisanjem scenarija vpeljemo oblikovanje lutk, čeprav smo njihovo oblikovanje sprva načrtovali šele v zadnji tretjini, ko naj bi bil scenarij že dokončan. To se je izkazalo za smiselno, saj se je prisotnost na srečanjih spet povečala, prav tako pa je skupina dobila novo energijo oziroma zagon za delo.

V zadnjem delu naših srečanj smo oblikovali sceno ter izbrali pesmi za glasbeno podlago, poleg tega pa smo nadaljevali in končali pisanje scenarija. Treba se je bilo dogovoriti o razdelitvi vlog v lutkovni predstavi in se naučiti besedilo. Zadnjo tretjino srečanj smo tako namenili dokončevanju scenarija, lutk in scene ter vajam in pripravam na predstavo.

V dobrih dveh mesecih druženja smo šli kot skupina skozi celoten ustvarjalni proces. Avtorica Balan (2012) o procesu, ki poteka znotraj ustvarjalnih skupin, pravi: „Skupina, ki gre skozi trajnejši (ali pa tudi krajši intenzivnejši) ustvarjalni proces, zadovoljuje različne potrebe in nas uči na več ravneh. Odvisno od skupinske dinamike in drugih značilnosti velja v različnih merah tudi za tako skupino, da v njej:

- zadovoljujemo svoje osnovne socialne potrebe, npr. potrebe po varnosti, zaupnosti, po druženju, pripadnosti, ljubezni, intimnosti pa tudi osnovne eksistenčne potrebe. Te navadno

zadovoljujemo v t. i. primarnih skupinah, nekatere izmed teh potreb pa lahko zadovoljimo tudi v drugih skupinah (na primer gledališki ali drugačni ustvarjalni skupini),

- uresničujemo različne kulturno specifične potrebe in interese, načrte, delovne naloge, potrebo po zabavi,
- ustvarjamo male socialne mikro-svetove, kjer dobijo naše potrebe in želje, naša dejanja in obnašanja svoj smisel“ (Ule, 1997, v Balan, 2012, str. 19).

TEŽAVE, S KATERIMI SMO SE SOOČALI MED PROJEKTOM

Pri projektu smo se srečevali tudi s težavami in manjšimi zapleti. Ena večjih ovir je bila usklajevanje časa in prevoz. Sprva je bil naš cilj, da je na vsakem srečanju prisoten vsaj en študent, ki je bil prisoten tudi na zadnjem srečanju pred tem, z namenom, da bi delo potekalo tekoče. To nam je sprva uspevalo, pozneje, bolj ko se je študijski semester bližal koncu, pa se je naš sistem podrl. Kljub temu smo v času celotnega projekta ohranili doslednost. Na vsakem srečanju sta bila tako prisotna najmanj dva študenta, v veliki večini pa trije oziroma štirje od šestih študentov.

Znotraj ekipe študentov smo se srečevali predvsem s težavami v komunikaciji. Pretok informacij je potekal v veliki večini prek elektronske pošte, kar se ni izkazalo za najboljše. Ob zaključni evalvaciji našega projekta smo prišli do ugotovitve, da bi bilo veliko bolj smiselno, če bi si informacije večkrat podelili iz oči v oči, saj bi bili bolj na tekočem z informacijami, lažje pa bi se tudi dogovarjali o nadaljnjih srečanjih.

Predvsem na začetku našega projekta smo se srečevali z nemotiviranostjo in pasivnostjo obsojenk. Še posebno v prvi tretjini srečanj se je dogajalo, da je le peščica obsojenk aktivno sodelovala, preostale prisotne pa so bile zgolj v vlogi opazovalk. Motivacija obsojenk kot tudi študentov je tekom projekta večkrat upadla, a smo z vztrajnostjo in predanostjo projektu vedno našli rešitev oziroma izziv, ki nas je gnal naprej proti končnemu cilju.

Ena izmed težav je bila tudi neupoštevanje dogovorov. Večkrat se je pripetilo, da smo se z obsojenkami dogovorili za ‚domačo nalogo‘, a

je v veliki večini niso opravile oz. so jo opravile z (veliko) zamudo. Kot primer lahko navedemo pisanje scenarija. Ta je bil zaradi neupoštevanja dogovorov dokončan šele teden dni pred predstavo.

Pri ustvarjanju lutkovne predstave smo na največ težav naleteli pri pisanju scenarija. Sprva je bila naša zamisel, da se pri oblikovanju scenarija razdelimo v manjše podskupine. Vsaka skupina naj bi pripravila besedilo za določen kader v predstavi, a se tak način dela ni pokazal za koristnega. Med srečanji smo sistem za pisanje scenarija še nekajkrat spremenili, a se prav nobeden ni izkazal za primernega. Na koncu smo pisanje scenarija prepustili eni izmed obojenk, ki je med projektom veliko prispevala k scenariju. Ta je svoje delo ob pomoči preostalih opravila odlično.

SMERNICE ZA IZVAJANJE PROJEKTA V ZAVODU ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA

Osebe, ki jim je bila odvzeta prostost, so specifična skupina za socialnopedagoško delo. V času projekta smo pridobili nekaj izkušenj pri delu s tovrstno populacijo, na podlagi katerih smo oblikovali smernice, ki bi morda prišle prav pri delu z osebami na prestajanju kazni zavora.

Preden navedemo smernice, ki temeljijo na naših izkušnjah, naj omenimo nekaj kompetenc, ki bi jih moral imeti vsak dober socialni pedagog oziroma vsi, ki delamo z ljudmi. Strokovne kompetence tistih, ki delamo z ljudmi, se ne smejo končati zgolj pri poznavanju teoretskih konceptov, saj bi nam pri praktičnem delu zmanjkalo orodij (Kobolt, 2001). Avtorica Vernooij (1995, v Kobolt, 2001) navaja, da morajo biti kompetence tistih, ki delamo z ljudmi, umeščene predvsem na področje osebnostnih kompetenc, na področje pridobivanja teoretičnega ekspertnega znanja, na področje analitičnega razumevanja različnih situacij v vzgojnem prostoru ter na področje ravnanja.

Pri osebnostnih kompetencah je pomembno, da spoznavamo lastna stališča, vrednote, predsodke, čustvene odzive, pričakovanja, svoje moči in šibkosti (Vernooij, 1995, v Kobolt, 2001). To toliko bolj drži za populacijo zaprtih oseb, ki so kot detektor in znajo v trenutku prebrati nekoga, ki od zunaj stopi v njihov svet. Iz izkušenj lahko povemo, da tu pretvarjanje nima smisla, in prej ko se tega zavemo, lažje bomo zgradili odnos, ki je naše edino učinkovito orodje.

Pri teoretičnem znanju je pomembno, da poznamo različne modele in njihove praktične izpeljave, ki jih omogočajo različni mediji (Vernooij, 1995, v Kobolt, 2001). Za analitično razumevanje so pomembni poznavanje in prepoznavanje socialnih situacij, vloge lastnih preceptivnih mehanizmov ter prepoznavanje in razreševanje konfliktov (prav tam). Kompetenca ravnanja se izkazuje z etičnostjo posegov, pripravljenostjo za samorefleksijo ter iskanjem individualno primernih poti (prav tam).

Kobolt in Rapuš Pavel (2006) še dodajata, da pri poseganju v življenjsko realnost posameznika ali skupine ne smemo biti osredotočeni zgolj in samo na napake, probleme, težave in pomanjkljivosti, temveč moramo biti pozorni tudi na pozitivne vidike in oporne točke.

Kot smo že omenili, so zaprte osebe specifična populacija in zahtevajo posebno pozornost pri delu z njimi. Omenili bomo nekaj smernic, ki nam jih je v začetku našega projekta posredovala direktorica zavoda Danijela Mrhar Prelič.

Ko stopiš v zavod za prestajanje kazni zapora, je pomembno, da spoštuješ zaprte osebe in njihovo integriteto ne glede na kaznivo dejanje. Vprašanje po vrsti kaznivega dejanja ni na mestu, saj je tako komuniciranje lahko zelo hitro dojeti kot moralizirajoče in obtožujoče. Tu naj omenimo še varovanje osebnih podatkov. Poklici, ki delajo z ljudmi, so povečini že z zakonom zavezani varstvu osebnih podatkov, v takšni instituciji, kakršen je zavod za prestajanje kazni zapora, pa je treba biti na to še posebej pozoren. Pri svojem delu moramo kot strokovni delavci paziti še na distanco v odnosu z varovanci zavoda. Treba je najti pot, ki se vije med osebnim in strokovnim, predvsem pa moramo biti pozorni, da nismo preveč osebni, da ne izpovedujemo preveč svojih osebnih stvari in izkušenj. Pri tem nam pomaga obojestransko vikanje. Čeprav se zna pripetiti, da bodo nekatere zaprte osebe le nekaj let starejše od nas ali celo iste starosti, je treba vztrajati pri vikanju.

Pri osebah, ki jim je bila odvzeta prostost, motivacija za različne prostovoljne dejavnosti precej hitro upade, zato je priporočljivo, da so srečanja kontinuirana in pogosta. V našem primeru smo se tako dobivali dvakrat na teden. Ker so tovrstne dejavnosti prostovoljne, ima velik vpliv na obisk vreme – če je lepo, bodo osebe, ki imajo to možnost, svoj prosti čas raje prebile na dvorišču. Poleg tega ima zavod

v popoldanskih urah tudi svoje aktivnosti. Večerno srečevanje se je tako izkazalo za smiselno in učinkovito. Kljub rednim srečanjem in večerni uri se je še vedno zgodilo, da je bila številčna udeležba manjša, kot smo pričakovali. V tem primeru se je izkazalo za učinkovito, če smo v zavodu poiskali sodelujoče in jih opozorili na naše srečanje.

Ob tovrstnih projektih je pomembno, da kot ekipa sodelujočim postavimo okvirje delovanja – recimo predlagamo nekaj morebitnih tem –, vendar ob tem ne smemo ostati togi, priporočljiva sta fleksibilnost ter upoštevanje idej sodelujočih. Tako sodelujočim ponudimo nekaj temeljev, vseeno pa jih ne omejimo preveč. Priporočljivo je tudi, da se do prihodnjega srečanja razdelijo manjše naloge, saj znajo biti situacije v zavodu precej nepredvidljive.

Pri izvajanju dejavnosti v tovrstnem zavodu posebno pozornost zahtevajo pripomočki in material, ki so potrebni za izvedbo. Kot zunanji delavci moramo upoštevati pravilo „kolikor stvari prineseš, toliko jih tudi odneseš“. V ta namen je koristno material in pripomočke prešteti pred vstopom in izstopom iz zavoda. Pri materialu je pomembno še to, da so barve in lepila na vodni osnovi.

Če med izvajanjem dejavnosti, torej v skupini, pride do nemirov med varovanci zavoda, se je treba obrniti na pravosodne policiste.

Ker je zavod za prestajanje kazni zapora represivna ustanova, veljajo posebna pravila za obiskovalce in zunanje delavce, ki smo jih dolžni upoštevati. V ta namen je treba za vsako stvar, ki jo želimo prinesiti v zavod, tudi če so to samo piškoti, vnaprej vprašati za dovoljenje. Če smo v dvomih, raje vprašajmo, kakor da bi stvari počeli na lastno pest. Pozorni moramo biti tudi, da v zavod ne prinašamo oziroma iz njega ne odnašamo stvari, za katere nas prosijo zaprte osebe. Kot že zgoraj omenjeno, veljajo v zavodu posebna pravila, zato ob tovrstni situaciji tudi poveš in svetuješ osebi, naj se obrne na zaposlene.

To je bilo nekaj splošnih smernic, ki veljajo za delo v zavodih za prestajanje kazni. Med našim projektom pa smo se soočili tudi z nekaterimi ovirami, ki jih bomo zdaj preoblikovali v specifične smernice za oblikovanje lutkovne predstave.

Specifične smernice za oblikovanje lutkovne predstave

Najprej je treba pri udeležencih razbiti stereotip, da so lutkovne predstave samo za otroke. Treba je razložiti, da obstajajo tudi lutkovne

predstave, ki so namenjene odraslim, prav tako kot otroške predstave pa imajo lahko na koncu neko sporočilo publiki. Koristno je tudi povedati, da pri lutkovni predstavi ne gre za enkratni dogodek, temveč za proces, ki je sestavljen iz različnih enot – izbira teme, pisanje scenarija, izdelovanje lutk, priprava scene, vaje ter nastop. Tu je treba še poudariti, da ni treba vsakomur delati vsega – nekomu leži pisanje scenarija, drugi je spretnejši pri šivanju, spet tretji ima talent za nastopanje. Vse skupaj ima za posledico, da lahko vsakdo prispeva delček sebe in svojega znanja.

Ko je skupina v fazi izbiranja teme, priporočamo razdelitev v podskupine. Izkušnje kažejo, da tako vsakdo lažje izrazi svoje predloge, saj se ne izpostavi pred celotno skupino. To pripelje do tega, da dobimo več različnih predlogov. Po pogovoru v podskupinah naj sledi predstavitev tem vsem navzočim ter skupna odločitev za temo oziroma teme.

Pisanje scenarija in izdelovanje lutk naj potekata sinhrono. V nasprotnem primeru se lahko ves proces precej zavleče – scenarij namreč ne nastane na enem srečanju – poleg tega pa lahko udeleženci izgubijo nadaljnjo motivacijo za sodelovanje – nekdo, ki mu pisanje ne leži, preneha obiskovati delavnice. Pri tem pa je pomembno, da ti dve skupinici med seboj sodelujeta, da skupina, ki izdeluje lutke, ve, koliko lutk je potrebnih, ter kakšne vloge nastopajo v besedilu. Paziti moramo, da lutke ne predstavljajo resničnih oseb, razen če ta oseba dovoli, da se izdelata lutka po njeni podobi. Prav tako se pri pisanju scenarija oseb ne sme poimenovati imensko, razen če se oseba strinja, da je v igri omenjeno njeno ime. Pri vsem tem moramo paziti, da prvosodni policisti in vodstvo niso omenjeni, predvsem pa da lutke in besedilo niso žaljivi do nikogar, ne do zaposlenih ne do zaprtih oseb.

Poleg zgoraj naštetih priporočil je potrebna še usklajenost tima. Pomembna je sprotne evalvacija v ekipi, da vsak član ekipe ve, na kateri stopnji je projekt. Morda je še koristno, če se člani tima med seboj razdelijo v podskupine in vsaka od njih prevzame določeno fazo projekta. To zna biti primerno predvsem pri pisanju scenarija. Tudi če niso prisotni vsi člani te podskupine, preostali vedo, kaj je že napisano in kje je treba nadaljevati.

To je bilo le nekaj napotkov, ki znajo koristiti pri delu z zaprtimi osebami. Vseeno pa nam ti napotki ne koristijo prav veliko, če

ne upoštevamo čisto preprostega, a najpomembnejšega dejstva: biti človeški – kar daš, to tudi dobiš!

SKLEP

Po izkušnji v ZPKZ IG lahko trdimo, da je projekt v vseh nas pustil pomemben pečat, saj menimo, da je bil to do zdaj najbolj kakovostno izkoriščen čas med našim študijem. Pridobili smo veliko novih izkušenj: za delo z zaprtimi osebami, za timsko delo, za vzpostavljanje in ohranjanje odnosa z različnimi strokovnimi delavci, za načrt in izvedbo projekta. Hkrati pa smo se kot skupina študentov morali naučiti prilagajanja, fleksibilnosti, poslušnosti in usklajevanja različnih interesov. Pomemben del novih izkušenj so prinesle težave, s katerimi smo se morali soočati in jih sproti reflektirati oziroma odpravljati.

S projektom smo obsojenkam pokazali enega od načinov, kako komično, a hkrati kritično izraziti svoje mnenje. Ena od nastopajočih je zapisala, da so s tem: „na ustvarjalen način /.../ predstavile teme, ki se nam zdijo pomembne, kako sploh funkcioniramo in živimo v zaporu.“ (Big baba te gleda - Lutkovna predstava v ZPKZ IG, b. d.). S skupnimi močmi smo njihov glas predstavili zaposlenim. Odzivi obsojenk in zaposlenih na lutkovno predstavo oziroma na celoten projekt so bili pozitivni, v kolikšni meri pa je to dejansko vplivalo na klimo v zavodu, pa ne moremo govoriti.

Za konec želimo poudariti, da so pristočasne dejavnosti pomemben dejavnik za izboljšanje klime in odnosov med zaprtimi osebami. Pomembno pa je, da dejavnosti vodijo oziroma izvajajo zunanji sodelavci, prostovoljci, in ne zaposleni, saj sta delovna klima in odnos popolnoma drugačna med zaprtimi osebami in zunanjimi izvajalci. Ta je bolj sproščena, neformalna in posledično mogoče bolj učinkovita. Naš namen je bil vplivati tudi na klimo in odnos med zaposlenimi in zaprtimi osebami, saj smo skozi predstavo izpostavili problematiko, ki so jo zaznale in čutile zaprte osebe. Če strnemo, lahko pristočasne dejavnosti s strani zunanjih izvajalcev vplivajo pozitivno na zaposlene, zaprte osebe in na sam odnos med njimi.

LITERATURA

- Balan, B. (2012). *Vloga in uporaba umetnosti v Socialni pedagogiki*. (Diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Big baba te gleda – Lutkovna predstava v ZPKZ IG (b. d.). Pridobljeno 28. 6. 2012 s svetovnega spleta: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/uiks/2012/Fotografije/120620_ZPKZ_Ig_vtisi_obsojenke.pdf.
- Burzič, A. (2009). *Problematika izvrševanja zaporne kazni v ženskem zaporu Ig*. (Diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za upravo.
- Kobolt, A. (2001). Mediji v socialnopedagoški teoriji in praksi. *Socialna pedagogika*, 5(3), str. 231–236.
- Kobolt, A., Sitar Cvetko, J. in Stare, A. (2005). Gledališko ustvarjanje kot socialno integrativno delo z mladimi. V *Socialna pedagogika*, 9(3), str. 229–264.
- Kobolt, A. in Rapuš Pavel, J. (2006). Osnove interveniranja. V B. Dekleva, A. Kobolt, M. Sande, Š. Razpotnik, D. Zorc Maver (ur.), *Izbrani koncepti stroke* (str. 87–104). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Mrevlje, N. (2007). Življenje obsojenk v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig. *Etnolog. Nova vrsta*, 17(68), str. 147–166.
- Mrhar Prelič, D., osebna komunikacija po elektronski pošti, 17. 8. 2012.
- Rogan, S. (2011). *Uporaba gledališča v Zavodih za prestajanje kazni zapora*. (Diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Varuh človekovih pravic RS (b. d.). *Državni preventivni mehanizem – poročilo o opravljenem obisku na lokaciji*. Pridobljeno 30. 7. 2012 s svetovnega spleta: http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/DPM/2011-ZPKZ-IG.pdf.